

Букрєєв Т.Б.

Роль осередків Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» у подоланні та профілактиці дитячої безпритульності та бездоглядності у 20-х роках ХХ ст. на Херсонщині (за матеріалами ДАХО)

Соціальні та політичні зміни, які відбуваються в сучасному житті України певною мірою зумовили розвиток дитячої безпритульності. Ця проблема не нова для України, а тому для успішного подолання цієї соціальної аномалії важливо вивчити і дослідити шлях розвитку методів боротьби з безпритульністю серед неповнолітніх. Звернення до історії подолання, а саме аналіз досягнень і помилок, допоможе уникнути прорахунків у вирішенні цієї проблеми у сьогоденні. До боротьби з дитячою безпритульністю активно долучається громадськість. В УСРР 20-х рр. ХХ ст. також діяла система громадських організацій, які переймалися проблемами дитячої безпритульності. Тому дослідження досвіду їхньої діяльності має практичне значення для вирішення сучасних питань.

Основні заходи, проведені громадськими організаціями для подолання дитячої безпритульності неодноразово привертали увагу істориків, соціологів, педагогів та юристів. Проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Діяльність товариства «Друзі дітей» згадують у дисертаційних дослідженнях А.Г. Зінченко [24], В.Є. Виноградова-Бондаренко [2], І.В. Іщенко [25], В.К. Молоткіна [26], О.С. Парашевіна [29], та статтях О.І. Анатольєва [1] та В.О. Стремецька [31; 32]. Детально цю організацію вивчала Л.В. Олянич [27]. Про діяльність товариства на Херсонщині згадується у праці З. Орлової та О. Шинкаренка [28].

Джерельною основою для висвітлення даного питання виступають матеріали 21 справи, які зберігаються у Державному архіві Херсонської області (Фонди: Р. – 485, Р. – 801, Р. – 319, Р. – 422, Р. – 2).

Мета статті – визначити роль товариства «Друзі дітей» у подоланні та профілактиці дитячої безпритульності та бездоглядності у 1920-ті рр. на Херсонщині.

Наукова новизна статті полягає у тому, що вперше спеціально досліджується подолання дитячої безпритульності на Херсонщині. Крім того, до наукового обігу було введено ряд джерел із фондів ДАХО, що висвітлюють діяльність структур соціального захисту та реабілітації дітей у 1920-х рр. на Херсонщині.

Аналіз літератури та архівних матеріалів свідчить, що значну роль у подоланні дитячої безпритульності у 20-ті рр. відігравали громадські об'єднання та організації.

Усі громадські організації, які займались культурно-освітньою діяльністю у 1920-ті роки, дослідниця Молоткіна В.К. умовно поділяє на три типи: а) організації, підконтрольні партії (профспілки, комсомол, піонерська організація); б) українські організації та об'єднання національних меншин («Просвіти», «Маккабі» та ін.); в) добровільні товариства за інтересами, поява яких була зумовлена внутрішніми та зовнішніми потребами функціонування радянської політичної системи даного періоду (Товариство «Геть неписьменність», «Друзі дітей» тощо) [26, с. 16].

Іщенко І.В. визначає товариство «Друзі дітей» як одну із найбільш стабільних у своїй діяльності організацій [25, с.15].

Товариство «Друзі дітей» було добровільним громадським об'єднанням, яке виконувало важливу суспільну функцію – усунення соціальної аномалії. Воно було створене для боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю.

Створення товариства розпочалося у 1924 р. Осередки створювалися зазвичай в установах, організаціях, що прикріплювалися безпосередньо до дитячого закладу для надання конкретної допомоги [28, с.19]. Це робилося тому, що становище дітей в дитбудинках залишалося важким.

У перші роки свого існування товариство «Друзі дітей» було своєрідним громадським підрозділом Центральної Комісії Допомоги Дітям і за напрямками та змістом роботи воно мало чим відрізнялося від неї. Офіційна назва Всеукраїнське товариство «Друзі дітей» з'явилися 11 березня 1926 р.,

коли було зареєстровано статут. Тільки на I Всеукраїнському з'їзді «Друзів дітей» у 1927 р. були відокремлені функції комісії допомоги дітям від роботи товариства: комісії почали займатись виключно боротьбою з безпритульністю, а товариство - профілактичною роботою [2, с. 10; 24, с. 10-11; 27, с. 10-12].

До основних завдань діяльності «Друзів дітей» належали: організація осередків на підприємствах та в районах для допомоги безпритульним дітям, хворим дітям, дітям грудного віку та вагітним жінкам; осередки повинні були брати участь у господарському житті дитустанови; шефство або патрунування над закладами в районі осередку; участь в кампаніях по допомозі дітям, котрі проводили органи допомоги дітям, наросвіти, охорони здоров'я й проведення таких кампаній з власної ініціативи; сприяння органам охорони праці проти експлуатації неповнолітніх і залучення їх до торгівлі. Під патрунуванням мається на увазі регулярна матеріальна допомога у визначених розмірах, а під шефством – допомога в залежності від потреб, що виникли, тобто невизначена заздалегідь. Осередки організовувалися, якщо на підприємстві було не менше 15 чоловік, котрі хотіли бути членами осередку, а кількість членів була необмеженою [11, арк. 10].

Члени товариства разом з представниками КСМ збирали пожертвування, влаштовували благодійні акції, кошти від яких надходили у фонд допомоги дітям, брали участь у ремонті та будівництві дитячих закладів, виявляли безпритульних на вулицях, здійснювали над дітьми патронат. «Друзі дітей» завжди залучалися до проведення «місячників» та «тижнів» допомоги дітям [23, арк. 75; 1, с. 172]. Ці кроки допомогли зібрати значні кошти на різні речі, що пішли на покращення умов в яких утримувалися діти.

Осередки товариства відігравали важливу роль в популяризації ідеї опікунства, як однієї з найкращих форм попередження дитячої безпритульності [4, арк. 82]. Члени товариства здійснювали контроль над тим як опікуни виконують свої обов'язки.

Одним із завдань товариства, було залучення нових членів до осередків. До складу могли входити як всі члени трудового колективу, при якому був створений осередок, так і члени їхніх сімей [11, арк. 10]. Перевіркою списків членів осередків займалися Окружні Комісії Допомоги Дітям (далі - ОКДД) [10, арк. 9]. Членами осередків були фізичні та юридичні особи. Наприкінці 1929 р. їх було 7,7 тис., а членів 410 тис. Вони виникали також при житловій кооперації, щоб наблизити роботу до населення. У 1930 р. товариство внесло зміни до статуту, а проведення чергового адміністративно-територіального поділу в УСРР позначилося на загальній кількості товариства: через два роки діяло лише 3,4 тис. осередків та 465 тис. членів [27, с. 10]. Грошовою та матеріальною допомогою товариства на квітень 1929 р. було охоплено близько 20 тис. дітей [24, с. 10-11]. Така статистика характеризує масовість діяльності цього товариства.

З метою надання допомоги дітям на селі, створювалися сільські осередки товариства. Організацією осередків у селах займалися районні виконкоми осередків. У новоствореному осередку повинно було бути не менше 10 чол. Вступний внесок був не менше 5 коп. [5, арк. 11]. Варто зазначити, що селяни не проявляли значної активності та бажання до вступу до осередків, часто їх до цього примушували, що звичайно негативно впливало на ініціативність діяльності такого осередку.

З метою запобігання різноплановості в роботі осередків їх об'єднували у колективи. Так група осередків, прикріплених до одного й того ж дитзакладу становила один колектив осередків. Для керівництва й ведення роботи окремих осередків, створювалася рада колективу. Для виконання постанов ради і ведення технічної роботи в колективі, рада виділяла робочу трійку. Робота колективу велася за планом, затвердженим ОКДД. План роботи колективу включав і план роботи окремих осередків. Усі кошти, котрі збирав осередок, концентрувалися в робочій трійці колективу. По всіх зібраних коштах робоча трійка звітувала в ОКДД. Рада складала кошторис витрат для свого дитзакладу, узгоджуючи його з адміністрацією закладу та ОКДД.

Кожний осередок щомісячно звітував перед своєю радою, щодо виконаної роботи. Рада в свою чергу щомісячно звітувала в ОКДД. Засідання ради проходило раз на місяць, а робоча трійка засідала при виникненні питань, але не менше ніж раз на два тижні. Наприклад, у др. пол. 20-х рр. у Херсоні при Охматдиті існував колектив з 4 осередків, із загальною кількістю в 116 членів [11, арк. 7, 9, 17]. Така організація роботи осередків давала змогу осередкам у межах колективу ділити обов'язки й опікуватися різними аспектами роботи дитзакладу. Фінансова сторона діяльності колективів була підзвітна ОКДД, що підтверджує тезу про пильний контроль держави над громадськістю.

Питаннями підбору безпритульних дітей на вулицях, здійсненням шефської роботи та впровадженням соціального інституту патронування, відкриттям майстерень, розподілом дітей по установах переймалися оперативно-шефські комісії. Кошти на проведення цих заходів перераховувала держава, а також товариство за рахунок надходжень від комерційно-господарської діяльності [27, с. 13].

Роботі товариства активно допомагала КСМ. Обов'язком комсомольців була участь у роботі дитячих соціальних інспекцій та членство в осередках «Друзів дітей» [30, с. 17].

Починаючи з 1924 р. при різних установах масово створювалися осередки товариства у Херсоні. Початок організації осередків товариства «Друзі дітей» був стихійним, у Херсоні було організовано близько 50 осередків (3000 членів) і 31 осередок в районах (3000 членів) [18, арк. 2 зв.]. На лютий 1924 р. у Херсоні нараховувалося 44 осередки товариства, чисельністю 3716 чоловік, з членськими внесками 4098 крб. [28, с. 19]. Для порівняння у сусідньому Миколаєві станом на червень того ж року діяло менше осередків – 42, але загальна кількість членів була вищою – 4000 [31, с. 104]. Більша кількість членів осередку давала можливість зібрати більшу суму для допомоги дітям за рахунок членських внесків.

У Херсоні осередки існували на заводах ім. Петровського, ім. Старостіна, при Окрміліції, Окрсуді, Фінвідділі, Сільськогосподарському

технікумі та інших установах. Існував осередок при газеті «Херсонський комунар» [11, арк. 8, 58 а]. Можна припустити, що окрім прямих обов'язків осередок виконував завдання, щодо пропаганди серед населення важливості боротьби з дитячою безпритульністю.

У деяких установах усі працівники колективно входили до осередку, що є, безумовно, результатом налагодженого механізму пропаганди з боку органів влади. Прикладом можуть слугувати осередки при Окрсуді (станом на 1924-1925 рр. - 43 члени із 43 можливих) [12, арк. 1] та Фінвідділі (станом на 1924-1925 рр. - 93 члени із 93 можливих) [13, арк. 1].

Осередки були прикріплені до всіх дитзакладів міста і округу. Наприклад, до дитмістечка ім. Ілліча було прикріплено 6 осередків [14, арк. 3], до Ізолятор № 1 – 4 [15, арк. 2, 13]. До закладів Охматдиту прикріплено було 4 осередки [16, арк. 1, 5].

До грудня 1925 р. була проведена перереєстрація осередків. У Херсоні було 44 осередки, 1856 членів [11, арк. 62-63]. Після перереєстрації кількість членів зменшилася, що є свідченням відсутності практичної роботи деяких осередків. З жовтня по грудень 1926 р. у Херсоні було 46 осередків, 2051 членів. Членські внески становили – 449 крб. 75 коп. [17, арк. 72]. Для порівняння на Миколаївщині у червні 1926 р. було 75 осередків з 10000 членів [32, с. 113].

У 1927 р. у Херсоні було 48 осередків, 2051 членів. У районах було 20 осередків з 674 членами. Загалом на Херсонщині – 68 осередків, 2725 членів [6, арк. 15]. Але так як перереєстрацію не проводили, то можливо, що ця цифра була не точною.

У травні 1927 р. в окрузі проводилося обстеження стану осередків по районах [6, арк. 13]. У звіті зазначалося, що більшість осередків існувало тільки на папері.

Нові осередки створювалися під час проведення «Місячників допомоги безпритульним». Наприклад, під час «місячника» котрий проходив 15 вересня - 15 жовтня 1927 р. у місті було організовано 3 осередки [3, арк. 64].

У цей же час у Херсонській окрузі 4000 дітей потребувало фінансової допомоги в 36000 крб. Асигнувалося 20595 крб. (по лінії УЧХ – 6225 крб., Допдіту – 11050 крб., «Друзів дітей» - 3320 крб.), не вистачало 15405 крб. [19, арк. 227]. Тобто сума асигнувань з боку держави та громадськості (Червоний Хрест, «Друзі дітей») була приблизно рівною.

Поступово держава обмежувала діяльність комісій допомоги дітям. У 1927 р. були ліквідовані районні комісії з передачею їхніх функцій районним осередкам «ДД» [28, с. 19]. Це пояснюється прагненням держави економити кошти шляхом перекладання вирішення проблеми на плечі громадськості.

Осередки товариства неодноразово фінансово допомагали Херсонському представництву Червоного Хреста [19, арк. 53]. Це свідчить про краще фінансове становище осередків товариства, котрі мали більше джерел для регулярного поповнення бюджету.

У 1929 р. товариством у місті була відкрита теслярно-розпилювальна майстерня для навчання підлітків теслярству. Майстерня була розрахована на 10 підлітків [21, арк. 1, 5]. У вересні того ж року відкрили швейну майстерню. Кошти від продажу товарів йшли на допомогу дитбудинкам. До цієї майстерні влаштували 20 дітей [22, арк. 1, 9, 13]. Як бачимо осередки займалися не тільки боротьбою з безпритульністю, бездоглядністю й покращенням побуту дітей в дитячих закладах, а й навчали дітей професії, що в майбутньому давало можливість вихованцям дитбудинків влаштуватися на роботу та інтегруватися в формат існуючого соціуму.

У 1930 р. у місті був 41 осередок, 3536 члени [7, арк. 1].

З метою поліпшення роботи осередків між ними проводилися соцзмагання. Змагання зазвичай проводилося за такими пунктами: збільшення кількості членів осередків на 50%; ліквідація заборгованості по членським внескам; збільшення уваги на підшефні дитбудинки; організація «Червоних кутків» та забезпечення їх літературою; збільшення розповсюдження журналу «Друг дітей» серед колективу. Термін проведення змагань – 6 місяців [9, арк. 3]. Також проводилися змагання між

херсонськими та миколаївськими осередками [7, арк. 2]. Соцзмагання були ефективним засобом активізації роботи осередків, враховуючи різні форми їх діяльності та застосування міжрегіонального рівня змагань. Також, що не менш важливо, воно було джерелом поповнення бюджету.

Після ліквідації ОКДД, відповідальність осередків товариства перед суспільством значно збільшилася [4, арк. 5]. Керуючись постановами партії міське управління зробило перереєстрацію членів організації на початку 30-х рр. з метою виявлення «мертвих душ» [8, арк. 12], що засвідчило ревізію зсередини з метою об'єктивного підходу до справи і визначення не формальної, а реальної ситуації.

Однією з причин ліквідації осередку було закриття підприємства, установи або звільнення працівників, прикладом може слугувати ліквідація осередку при Херсонському лісництві [20, арк. 45].

Отже, починаючи з 1924 р. при різних установах масово створювалися осередки товариства «Друзі дітей», котрі широко розгорнули свою діяльність по подоланню та профілактиці дитячої безпритульності та бездоглядності у др. пол. 1920-х рр. Діяльність цієї організації характеризувалася масовістю, котра проявлялася у великій загальній чисельності осередків та членів. До обов'язків товариства входили різноманітні за змістом і обсягом завдання. Осередки брали участь у господарському житті дитячих установ, здійснювали шефство та патронування, брали участь у кампаніях по допомозі дітям, сприяли органам охорони праці проти експлуатації неповнолітніх тощо. Можна з упевненістю говорити, що товариство «Друзі дітей» зробило найбільший внесок серед громадських організацій у справу подолання дитячої безпритульності. Хоча, зважаючи на підконтрольність владі, діяльність товариства можна охарактеризувати як підконтрольну партії «громадську ініціативу», тобто це було не що інше як «керована демократія».

З др. пол. 20-х рр. створення осередків товариства на Херсонщині почало набирати масовий характер, у наслідок чого застосовувався механізм перереєстрацій, котрі проводилися з метою виявлення реальної ситуації в

осередках. Фінансове становище товариства було кращим, ніж інших громадських об'єднань, адже товариство мало більше джерел для регулярного поповнення бюджету. Не обмежуючись покращенням побуту дітей у дитячих установах діяльність осередків товариства була також націленою на навчання дітей професії, що в майбутньому вирішувало для вихованців проблему працевлаштування та інтегрування в формат існуючого соціуму. Для активізації діяльності осередків товариство використовувало різні форми соцзмагання, більш того, виводило їх на міжрегіональний рівень.

Отже, діяльність товариства «Друзі дітей» мала конструктивний характер, що сприяло подоланню безпритульності, але не усувало самих причин масової дитячої безпритульності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анатольєва О.І. Державно-правовий захист неповнолітніх в УСРР (20-ті роки ХХ ст.) // Право України. – 2009. - № 4. – С.170-174.
2. Виноградова-Бондаренко В.Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х рр. ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2001. – 22 с.
3. Державний архів Херсонської області (далі - ДАХО). Ф. Р. – 2. Херсонський окружний виконавчий комітет (1923-1930 рр.). Оп. 1. Спр. 417. Докладные записки и переписка о работе комиссии по борьбе с беспризорностью детей, товарищества «Красный крест» и других комиссий и добровольных организаций (1927 г.). – 100 арк.
4. ДАХО. Ф. Р. – 2. Оп. 1. Спр. 513. Выписки из протоколов заседаний Совета Народных комиссаров, заседаний президиума Херсонского окрисполкома, комиссий по ликвидации детской беспризорности о ликвидации беспризорности детей (1928-1929 гг.). – 196 арк.
5. ДАХО. Ф. Р. – 319. Бериславська районна комісія допомоги дітям (1927 р.). Оп. 1. Спр. 1. Дело о деятельности Бериславской районной комиссии помощи детям (постановления, протоколы, устав, положение, инструкция, план работ) (1925-1926 гг.). – 58 арк.

6. ДАХО. Ф. Р. – 319. Оп. 1. Спр. 2. Протоколы заседания правления общества «Друзей детей» о Всеукраинском съезде, о проделанной работе окружного отделения общества. Переписка с окружной комиссией помощи детям о проведении лотерей, проведении недели оздоровления ребенка (1927 г.). – 17 арк.
7. ДАХО. Ф. Р. – 422. Херсонське міське правління товариства «Друзі дітей»(1932-1934 рр.). Оп.1. Спр.3. План работы Херсонского городского правления товарищества «Друзья детей» на 1931-32 гг. Договор на социалистическое соревнование между Херсонским и Николаевским товариществами. Акты ревизий городского правления и ячеек. – 90 арк.
8. ДАХО. Ф. Р. – 422. Оп. 1. Спр. 12. Выписки из протокола 2-й конференции товарищества «Друзья детей». Годовой отчет о работе Херс. Городского правления «ДД» за 1931-1932 гг. – 17 арк.
9. ДАХО. Ф. Р. – 485. Правління Херсонської окружної ради товариства «Друзі дітей» (1924-1930 рр.). Оп. 1. Спр. 1. Дело о деятельности ячейки ДД женотдела Водников (1924-1930 гг.). – 20 арк.
10. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 3. Протоколы заседаний ячеек ДД, анкеты обследования ячеек ДД. Списки членов ячеек (1924-1928 гг.). – 122 арк.
11. ДАХО. Ф. Р. - 485. Оп. 1. Спр. 4. Инструкция и положение Всеукраинского правления об организации ячеек, протоколы заседаний ячеек «Друзей детей». Списки членов ячеек (1924-1926 гг.). – 148 арк.
12. ДАХО. Ф.Р.–485. Оп.1. Спр.8. Дело о деятельности ячейки ДД Народного Суда (протоколы, анкеты обследования) (1924-1928 гг.). – 19 арк.
13. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 9. Дело о деятельности ячейки ДД Окружного финансового отдела (анкеты обследований, сведения о работе, список сотрудников и членов ячейки) (1924-1930 гг.). – 20 арк.
14. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 26. Дело о деятельности ячейки Детского городка им. Ленина (протоколы, переписка) (1924-1925 гг.). – 57 арк.

15. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 29. Дело о деятельности ячейки ДД Детского дома морально-дефективных (протокол, отчет о работе, сведения, смета) (1924-1925 гг.). – 48 арк.
16. ДАХО. Ф.Р.–485. Оп.1. Спр. 34. Дело о работе ячейки Охматдета (анкеты обследования, список членов ячейки, переписка) (1924-1927 гг.). – 37 арк.
17. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 52. Постановления Наркомата финансов УССР, Циркуляры Всеукраинского товарищества об освобождении от налогов предприятий ДД, статистические отчетности. Годовой отчет, акт ревизии и денежные отчеты филиала (1926-1929 гг.). – 252 арк.
18. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 53. Протоколы заседания правления ДД, окружная конференция ячеек ДД (1926-1930 гг.). – 73 арк.
19. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп.1. Спр. 58. Циркуляр Наркомата финансов УССР, Всеукраинского правления ДД, протоколы и выписки из протокола СНК УССР, Всеукраинского правления товарищества ДД о борьбе с детской беспризорностью, об оздоровительной кампании, организации клуба для беспризорных детей и другие акты ревизии правления ДД. Удостоверения сотрудников филиала (1927-1928 гг.). – 588 арк.
20. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 70. Отчеты, протоколы и акты работы ячеек «ДД» при учреждениях. Списки членов (1928-1929 гг.). – 105 арк.
21. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 89. Переписка с окринспектурой Народного образования, Днепробугом и другими об открытии и организации работы столярной мастерской (1929 г.). – 19 арк.
22. ДАХО. Ф. Р. – 485. Оп. 1. Спр. 90. Переписка с Окрторгготделом, Днепробугом и др. об открытии и работе швейной мастерской. – 19 арк.
23. ДАХО. Ф. Р. – 801. Херсонська окружна комісія допомоги дітям (1922-1930 рр.). Оп. 1. Спр. 3. Отчеты, доклады и переписка с РКПД о деятельности. – 272 арк.
24. Зінченко А.Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Одеса, 2002. – 17 с.

25. Іщенко І.В. Державна політика в сфері боротьби з соціальними аномаліями періоду непу (1921-1928 рр.): досвід, протиріччя, уроки (за матеріалами Півдня України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 2003. – 18 с.
26. Молоткіна В.К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах НЕПу (1921-1929 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Київ, 2005. – 19 с.
27. Олянич Л.В. Створення та діяльність Всеукраїнського товариства «Друзі дітей» (1924-1936 рр.): організаційний статус, структура та функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Харків, 2008. – 18 с.
28. Орлова З., Шинкаренко О. З історії благодійництва на Херсонщині // Бібліотека архіву. – Херсон, 2000. – Вип. 1. – 24 с.
29. Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.
30. Про роботу ВЛКСМ серед дітей (Проект резолюції VIII З'їзду ВЛКСМ по доповіді тов. Н.К. Крупської) // Дитячий рух. – 1928. - №4. – С.14-18.
31. Стремецька В.О. Методи ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності у 1920-1930-ті роки (на матеріалах Миколаївщини) // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2003. – Т. 27, Вип. 14. – С. 102-106.
32. Стремецька В.О. Соціальна допомога населенню Миколаївщини у 1920-1930-ті роки // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2004. – Т.32, Вип. 19. – С. 111-117.